

ВАСИЛИШИН Ігор – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови, Національний університет «Львівська політехніка», вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, Україна (ip.was@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5036-4716>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.4>

Бібліографічний опис статті: Васишин, І. (2022). Екзистенційно-ностальгійні мотиви в поезії Остапа Тарнавського (концепт «чужина»). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 50, 28–36.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.4>

ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-НОСТАЛЬГІЙНІ МОТИВИ В ПОЕЗІЇ ОСТАПА ТАРНАВСЬКОГО (КОНЦЕПТ «ЧУЖИНА»)

Анотація. У статті розглянуто екзистенційно-ностальгійні мотиви в поезіях Остапа Тарнавського періоду еміграції. Метою статті є аналіз концепту «чужина», що є складовою частиною макроконцепту «доля» й лейтмотивом численних віршів митця, написаних в екзилі. Екзистенційно-ностальгійна лірика поета, у якій поєднано драматичні відчуття емігранта-вигнанця й екзистенційне осмислення власної долі як трагедії буття українця без України, втілена в наскрізній опозиції «чужина – рідна земля». Як і в багатьох інших поетів-емігрантів, у поезії О. Тарнавського наскрізним є образ мандрівника – «подорожнього», що бредє чужими дорогами в пошуках дому. Екзистенційність цього драматичного образу полягає в тому, що лише рідний край для ліричного героя може бути справжнім домом, проте він з року в рік віддаляється, залишаючись недосяжним, і з кожним днем нездійсненна мрія про нього більше нагадує ілюзію, породжуючи в душі ліричного героя втому, хвилю самотності, зневіру й безнадію, залишаючи в серці лише спогади, трагічний досвід минулих днів і втрачені надії. Досліджено, що концепт «чужина» реалізується в ліриці О. Тарнавського через численні семантичні поля, такі як «мандрівка», «ісход», «дороги», «пристань», «притулок», що сукупно формують картину еміграції в художньо-поетичному світі митця, висвітлюють світовідчуття та світобачення українця «без ґрунту», що шукає пристановище в чужих землях, час від часу оглядаючись назад, де щодалі віддаляється й зникає за горизонтом його рідний край, залишаючись у ностальгійних спогадах та породжуючи екзистенційну безвихідь від усвідомлення неможливості повернення до рідного дому.

У своїй ліриці митець осмислює «ісход» частини українського народу (і себе особисто) з рідних теренів з історіософського погляду та екзистенційно-філософського усвідомлення долі емігранта-вигнанця в епоху історичних катаклізмів ХХ століття.

Ключові слова: Остап Тарнавський, екзистенційно-ностальгійні мотиви, концепт «чужина», образ мандрівника, трагедія буття, історіософія.

VASYLYSHYN Ihor – Ph.D in Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Lviv Polytechnic National University, 12, S. Bandera st., Lviv, 79013, Ukraine (ip.was@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5036-4716>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.4>

To cite this article: Vasylyshyn, I. (2022). Ekzystentsiino-nostalhijni motyvy v poezii Ostapa Tarnavskoho (kontsept «chuzhyna») [Existential and nostalgic motives in the poetry of Ostap Tarnavsky (the concept of “foreignness”)]. *Problemy humanitarnych nauk: zbirnyk naukovych prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 50, 28–36.* doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.50.4>

EXISTENTIAL AND NOSTALGIC MOTIVES IN THE POETRY OF OSTAP TARNAVSKY (THE CONCEPT OF “FOREIGNNESS”)

Summary. The article considers existential and nostalgic motives in the poems of Ostap Tarnavsky of the period of emigration. The aim of the article is to analyze the concept of “foreignness”, which is

part of the macro concept of “fate” and the leitmotif of numerous poems by the artist, written in exile. The poet’s existential and nostalgic lyrics, which combine the dramatic feelings of an emigrant exile and the existential understanding of his own destiny as a tragedy of the Ukrainian’s existence without Ukraine, are embodied in the pervasive opposition of a foreign land. As in many other emigrant poets, O. Tarnavsky’s poetry is pervasive in the image of a traveler – a “traveler” who wanders other people’s roads in search of the home. The existentialism of this dramatic image is that only the lyrical hero’s homeland can be a real home, but he moves away from year to year, remaining unattainable, and every day an unrealizable dream about him more like an illusion, creating fatigue in the lyrical hero’s soul, waves of loneliness, despair, and hopelessness, leaving in the heart only memories, tragic experiences of the past days, and lost hopes. It is studied that the concept of “foreignness” is realized in the lyrics of O. Tarnavsky through numerous semantic fields: travel, “exodus”, roads, pier, shelter, which together form a picture of emigration in the artistic and poetic world of the artist, who seeks refuge in foreign lands, looking back from time to time, where his native land recedes and disappears beyond the horizon, remaining in nostalgic memories and creating existential hopelessness of realizing the impossibility of returning home.

In his lyrics, the artist comprehends the “exodus” of the Ukrainian people (and himself personally) from his native land from a historiosophical point of view and existential-philosophical awareness of the fate of the exiled emigrant in the era of historical cataclysms of the twentieth century.

Key words: *Ostap Tarnavsky, existential-nostalgic motives, the concept of “foreignness”, the image of the traveler, the tragedy of existence, historiosophy.*

Постановка проблеми. 1944 року Остап Тарнавський емігрував до Кракова, оскільки на Львів, де він у 1941–1944 рр. під час німецької окупації працював журналістом в «Українських щоденних вістях», «Львівських вістях» та місячнику «Наші дні», насувалася советська армія. У Польщі письменник продовжив співпрацю з «Краківськими вістями». Згодом О. Тарнавський перебував у таборах ДіПі в Іраці, Зальцбурзі. Власне, у перші повоєнні роки широко розгорнулася літературна, наукова та громадська активність українського письменника. Саме роки еміграції в Європі спричинилися до низки поезій з яскраво вираженими екзистенційно-ностальгійними мотивами, оскільки творчість будь-якого вимушеного емігранта, що не з власної волі опинився за межею рідної землі, ставала водночас відлунням тих часів, які пам’ять зберігала як щось сокровенне. Ігор Качуровський, визначаючи місце та роль ностальгійної поезії у творчості поетів-емігрантів ХХ ст., зауважує: «Протягом сімдесятьох років – від 1920-го по 1990-й – ностальгійна лірика була якщо не домінантою, то в кожному разі істотною і невід’ємною рисою нашої поезії на Заході» (Качуровський, 2008, с. 269).

«Мандрівна доба» письменника-емігранта в Європі тривала до 1949 року – до заокеанської еміграції в Америку. Яскраву характеристику цього періоду дав Юрій Клен у «Думках на дозвіллі»: «Я думаю, що

наша мандрівна доба, хоч як на неї не нарікають, залишить глибокий слід у нашій історії. Якщо судиться повернутися до рідного краю, то ми понесемо туди свій досвід, збагачений перебуванням у чужих краях. Якщо судиться розпорозитися по країнах заокеанських, то ця мандрівна доба згадуватиметься як доба неповторна, що на деякий час об’єднала розпорозені сили мозку народного, доба короткого розцвіту й напруги всіх сил, доба, коли наше мистецтво й письменство вибухло буйним цвітом і мало змогу маніфестувати себе назовні. Бо чи ж повториться коли доба «мандрованих трубадурів»? У спогадах вона житиме, як час цікавий, якого не було ще в житті жодного народу» (Клен, 1991, с. 46).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поезія О. Тарнавського, особливо періоду еміграції, не пройшла повз увагу критиків та літературознавців. Її висвітлювали й аналізували в літературно-критичних відгуках, оглядах, рецензіях та статтях Б. Бойчук, Б. Рубчак, Г. Костюк, М. Ільницький, Т. Салига, З. Лановик, М. Слабошпицький, який, зокрема, підкреслив: «Можна стверджувати, що поетом Остап Тарнавський став уже в еміграції, хоч публікуватися почав від юнацьких літ у Львові на сторінках часописів «Назустріч», «Ми», «Дажбог» (Слабошпицький, 2006, с. 537). Виокремлюючи мотиви самотності, страждання, загубленості «у вирі світової історії» у творчості українських поетів діаспори,

З. Лановик зауважила: «Особливе місце у структурі поетичного мислення емігрантів посідає ноктюрнова тематика, пов'язана з відчуттям присмерку, духовної та емоційної темряви, оніричної картини «задзеркалля» чужої землі та подібною поетичною настроєвістю. <...> Кульмінаційним проявом ноктюрнної настроєвості можна вважати поезію Остапа Тарнавського – яскравого представника цього покоління» (Лановик, 2019, с. 208). **Актуальність** нашої наукової розвідки полягає в аналізі численних концептів у творчості українського митця, які дають змогу висвітлити духове буття письменника-емігранта в умовах чужини, тож **метою** статті є дослідження екзистенційно-ностальгійних мотивів у поезіях О. Тарнавського, викристалізованих у концепті «чужина», який домінує в антеїстичній ліриці поета, визначаючи його автентичне світовідчуття та світобачення. Мета статті передбачає реалізацію таких **завдань**: аналіз концептосфери поезій О. Тарнавського, написаних в еміграції, та висвітлення історіософських та екзистенційно-ностальгійних, антеїстичних мотивів у ліриці поета.

Виклад матеріалу. Концепт «чужина» є складовою частиною макроконцепту «доля» й лейтмотивом численних поезій О. Тарнавського, написаних в екзилі. Екзистенційно-ностальгійна лірика поета, у якій поєднано драматичні відчуття емігранта-вигнанця й екзистенційне осмислення власної долі як трагедії буття українця без України, втілена в наскрізній опозиції *чужина – рідна земля*. У поезіях перших років еміграції «Голос із чужини» (1944), «Лист додому» (1945), «Двом друзям» (1945), «Поворот» (1946) розкрито психологічний стан ліричного героя, самотнього й приреченого на довічне блукання дорогами чужини без надії на повернення на Батьківщину. «Уже в першій збірці «Слова і Мрії» (1948), яка започатковує, – підкреслює З. Лановик, – традиційну для емігрантської поезії тему людської долі, життєвого шляху, пошуку сенсу земного буття, але натоді іще з просвітленою надією повернення до отчого дому, виразно окреслюється ліричний герой Тарнавського: подорожній на вічній дорозі життя. Це не сильна людина, яка бореться за своє існування і впевнено йде вперед до нових висот, а романтик із трагічним світочуттям, що витворює

своє життя в уяві, занурюється у свій внутрішній світ, шукаючи порятунку від жорстокого світу зовнішнього» (Лановик, 2019, с. 208). У ліриці О. Тарнавського повоєнного періоду, як і у творах інших поетів-емігрантів, зокрема Є. Маланюка, М. Ореста, Б. Кравціва, Т. Осьмачки, М. Ситника та ін., домінує тема втраченої Вітчизни, утілена в численних екзистенційно-ностальгійних, антеїстичних мотивах. Французький літературознавець і критик Жан-П'єр Рішар підкреслював: «Емігрант почуває себе позбавленим чогось абсолютно головного. Він відчуває нестачу тієї конкретної опори, яку тільки одне б могло йому дати – належність до глибин власної землі» (Рішар, 1996, с. 168). Повоєнна лірика митців-емігрантів в основному автобіографічна, де через призму ліричного героя виразно проглядається авторське «я», вписане в контекст епохи, що назавжди змінила долю кожного з них.

Поезія О. Тарнавського «Голос із чужини» першого, 1944, року еміграції – це осмислення долі частини українського народу – емігрантів-вигнанців, що не з власної волі змушені покинути терени рідної землі, про що писав у вступній статті до «Координатів» І. Фізер: «У розгляді поезії цієї антології слід узяти під увагу і той факт, що в більшості випадків вона писалася поетами-емігрантами, причому емігрантами не з власної волі, а з диктату таких екзистенціальних альтернатив, у яких ішлося не про кращі чи гірші можливості поетичної творчості дома на батьківщині, а про можливість чисто фізичного «бути чи не бути». <...> Так втрачена батьківщина і майже травматична туга за нею у творчості цих поетів-емігрантів є фактором великого значення» (Фізер, 1969, с. 23–24). «Голос із чужини» – це епопея цілого народу, змушеного в силу трагічних обставин залишити Батьківщину й шукати свою долю в чужих краях:

Простелились шляхи нам на захід
серед бомб і під пострілів свист,
коли ми, мов відлітні ці птахи,
розбрелися, шукаючи гнізд.

Вповила мряковинням нас туга
по широких, по рідних полях;
щораз більше від батька, від друга
віддаляла нескінчений шлях
(Тарнавський, 1992, с. 52).

Авторське «я» влітається в загальне «ми»: поет створює епічну картину, яку ще Євген Маланюк назвав біблійним словом «ісход» в однойменній поезії 1920 року, присвяченій відступу з Батьківщини вояків УНР:

Не забути тих днів ніколи:
Залишали останній шмат.
Гуркотіли й лякались кола
Під утомлений грім гармат.

Налітали зловісні птахи,
Доганяли сумний похід,
А потяг ридав: На Захід... На Захід...
На Захід...
І услід реготався Схід
(Маланюк, 1992, с. 110).

Згодом мотив дороги, якою емігранти-«скитальці» йдуть, залишаючи позаду рідний край – втрачену навіки Вітчизну («І довга путь ось стелиться в безкрай – // Її не відвернуть, її не стерти...»), прозвучить у Маланюковій поезії «Ісход II», датованій, як і в Тарнавського, 1944 роком. Історіософські й екзистенційні мотиви в ліриці обох поетів відтворюють трагедію цілих поколінь українців, позбавлених через історичні обставини рідної землі.

Ностальгійний образ «відлітних» чи «перелітних» птахів, що залишають рідну землю, дедалі віддаляючись від неї, й мандрівників – «подорожніх», які розбрелися по чужині, «шукаючи гнізд», – популярний в емігрантській ліриці того часу, як, скажімо, у творчості Михайла Ситника, який 1946 року видав збірку «Відлітають птиці». У поезії «Вже у вирій відлітають птиці...» ці образи яскраво втілені в рядках:

Мрії, мрії... Рідні мої птиці
Полетять собі, знайдуть свій шлях –
Я ж зостанусь у чужій столиці,
Як підбитий, запізнілий птах
(Ситник, 1946, с. 43).

У вірші «Голос із чужини» О. Тарнавський змальовує екзистенційну картину «ісходу»: численні вози, вагони, люди, що зі «смуток у грудях» і сльозами рухаються на Захід, втрачаючи дорогою рідних і друзів та не оглядаючись назад; гамір «гнилих таборів», у яких бездомна «українська Мадонна», заколисуючи дитя, «свою тугу вкладає у спів»; люди, що, мов

джмелі, сновигають «без надії, без думки, без сну...». Туга, «чорний смуток», сльози, скарги, «глуха темінь безнадії» відступають, проте перед світлою мрією й спогадами про Вітчизну, що додає вигнанцям-мандрівникам надії й спонукає їх жити та діяти, зберігаючи свою самоідентичність, у трагічних умовах чужини:

Хай вже осінь, та в серці в нас пісня,
в серці в нас недоспіваний марш:
відзивається мрія колишня,
мов красуня в коштовності парч
(Тарнавський, 1992, с. 52).

У поемі «Сновида» О. Тарнавський порушує проблему самотності мандрівника-вигнанця, що блукає дорогами чужини без надії на повернення. Романтику чужих, незвіданих земель, про які хтось співав і розповідав «казки про чари і красу», розвіює жорстока реальність, що різко контрастує з уявленнями та мріями. Поет емоційно змальовує картину абсурду, викривленої реальності, у якій людині залишається лише тваринне бажання – вижити, продовжити своє існування, вгризаючись у ґрунт чужої землі:

...Розлізлись ми, немов щури, і риєм,
і все женуть нас кострубатим києм,
і все вгрузаємо у землю, мов у суть,
і все тримаємось угла земного
(Тарнавський, 1992, с. 77).

Роздуми про самотність переростають у філософсько-теологічну версію людської самоти в безмежжі буття – «в питання, що тривожать самоту». Це та самотність, про яку Г. Токмань, аналізуючи екзистенційне у творчості Тодося Осьмачки, пише: «Ліричний герой залишається без душі, стан самотності доведено тут до краю: межова самота малюється як блукання людини без душі в темній порожнечі» (Токмань, 2020, с. 391). Риторичні питання ліричного героя залишаються без відповіді, спричиняючи екзистенційний висновок-вирок:

Немає місця у безмежності просторів
для порошокинки, що говорить
і мислить,
і мислить
про усе буття,
про час, що йде без вороття,
що без кінця у вічності зависне
(Тарнавський, 1992, с. 81).

Епістемологічна самотність – це все, що залишається заблуканому «у всесвіті» мандрівникові, – «свідомість самоти в просторах і віках» і незворотність шляху. «Ліричний герой, – підкреслює З. Лановик, – намагається знайти вихід чи якесь заспокоєння, але кожна така спроба розбивається при найменшій згадці про реальність світу: відчуття абсурдності життя спричинене самотністю та загубленістю на чужій землі, неможливістю повернутися додому. Екзистенційну метафору «закинутості» у ворожий світ емігранти переживали буквально на власному життєвому досвіді: вони були переконані, що ненадовго покидають батьківщину із думкою про швидке повернення, але всі двері назавжди замкнулися за ними, не залишивши жодного шансу ступити на рідну землю. Єдине, що їм залишилося – безцільно блукати чужими незваними світами, залишаючись незрозумілими, чужими, а часто й нікими для інших людей» (Лановик, 2019, с. 211).

Надія на повернення чи, радше, мрія-ілюзія яскраво виражена в поезії «Поверот», що є алюзією на «Слово про похід Ігорів», у якому рефреноно звучить «О Руськая земле, уже за горою єси!». Похід війська русичів – закутих у броню комонників – у чужинні половецькі землі О. Тарнавський переосмислює як повернення крізь «темін» чужини до рідної землі, що надає воїнам снаги й додає сили: «Та мрії, що їх серце людське тче, // з очей тужливих втому сонну гонять». «О, рідна земле, ти ось за горою» – це та надія, яка, попри трагізм життєвих обставин вигнання, жевріє в душі кожного емігранта.

Спогадами про рідну землю, друзів та часи юності в рідних краях сповнені поезії «Лист додому» (1945), «Двом друзям» (1945), «Бози» (1947). «Лист додому», написаний у характерному для емігрантів посланні до рідного краю, побудовано на опозиції *чужина* – *рідна земля*: відчуття журби, туги, смутку й самотности, «гіркі сльози в очах» – екзистенційна саморефлексія поета в «далекій чужині» серед «самотніх піль», де всі шляхи «важкою мрякою замкнута», контрастують зі світлим образом Вітчизни, у любові до якої він признається, бо душа емігранта наповнена нею: «І як, кому я розкажу, що я люблю тебе, країно...». Традиційний образ «відлітних журавлів», що,

відлітаючи в далекі краї, згодом повертаються на рідну землю, та вільного вітру, здатного без обмежень будь-якими кордонами облітати всі краї, посилюють екзистенційно-ностальгійну тональність вірша. Зміна часопростору, розділеного безповоротно на *до* і *після* війною та чужиною, – мотиви поезій «Двом друзям» та «Бози». *До* – це юність ліричного героя у рідному краї, вечірки й застілля з друзями, мрії та сподівання, перші вірші – «світлий часе буйного буття»; аромат бозів, які нещодавно «пестив хлопчаком», *після* – це самотність і «життєвий коловорот» долі, що розкидала всіх по різних закутках світу, розірвавши коло юної дружби, це втрачені надії, «розвіяні весінні мрії», це прощання в «чужому місті», де «скоро-шпарко відцвітає тридцятий», з юністю й рідним домом:

Хоч кругом весна-ясна в поході,
тихо в'яне мій найкращий квіт:
ще не жив – а юність вже відходить,
не радів, – хоч розцвітає світ
(Тарнавський, 1992, с. 49).

Осмилення долі емігранта-чужинця в заокеанській ліриці 1954 року «Порти» поет буде також на контрасті: романтика відкриттів та завоювань – «конкістадорство» – та драматичні реалії сьогодення, що асоціюються з майже рабським, підневільним перевезенням українців, позбавлених не тільки рідної землі, а й у силу життєвих обставин власної волі, за океан:

Не конкістадорський був
наш останній відплив!
Не нас вишмагував гнучкого
шторму шквал,
не наші прапори бадьорий спів
розвітрив.

Нас пхнули в палубу, немов щурів в підвал,
і повезли в чужі нам і незнані землі –
як вислід тайних змов, що хтось
із кимсь уклав
(Тарнавський, 1992, с. 106).

Увесь вірш побудовано на одній категоричній тезі: без Батьківщини ти – ніхто. Дійсність емігрантів-«безгрунтян» – «розбитих, вигнаних і непотрібних людей», що колись мріяли про романтику «синьої далечіні» – це «ласкавий хліб, що кинув ситий стіл», «чиясь дошкульна ласка» й подароване кимось з милосердя сонце. Екзистенційні відчуття

тривоги, відчуження, невідомості виповнюють душі емігрантів, «що десь колись жили й життя згубили стиль», породжуючи численні питання про невідомі чужі порти, загублений рідний дім, «втрачену ласкавість батьківщини», залишаючи в душах емігрантів-вигнанців лише відчуття провини за втрачену Вітчизну, сумніви й зневіру:

Сумління жерло нас: і за які провини? –
Серед безмежних вод – яку ми знайдем ціль?
– Притулок прошаку ласкавої долини...
(Тарнавський, 1992, с. 106).

Межею, що остаточно поділяє на *рідне й чуже, до і після, є, як і в інших поезіях О. Тарнавського*, образ безмежного океану, що реалізує опозиційний концепт *чужина – рідна земля*. Океан-простори, «шарпані вітрами», «безмежні води», навіть невидимий, але відчутний, є символом екзистенційного простору й межею, що безповоротно й назавжди відділила від рідного дому.

Тему чужини й рідної землі О. Тарнавський продовжує у вірші «Записка синам», що є мрією-ілюзією про отчий край і заповітом поета, який сподівається, що хоч колись вітер волі дасть змогу синам повернутися до рідної землі:

Як з пристані дмухне вітрами в місто
і тугу видовжить, немов антену,
тоді підіть за серця звуком чистим
ген – у країну мрій моїх зелену
(Тарнавський, 1992, с. 109).

Уся поезія – це ліричні спогади про рідний край, у яких поет прагне через власні світовідчуття, що живуть як фрагменти спогадів, передати всю красу, неповторність і сакральність рідного дому, до якого повертається у своїх мріях, немов на святу прощу: «Роззуйте черевики, мов прочани, // поставте ніжність стіп на чорну землю...». Через мальовничі штрихи, нюанси, художні метафори поет відтворює образ втраченого дому: це рідне місто, «що закуте в камінь, неначе книга в цінні палітурки»; села, «де незмінне сонце поля зливає золотим нектаром», небо рідної країни, «нескінченні симфонії» землі й пісні далекої молодости, що вже не повернеться. Проте в душі ліричного героя живе надія, що, може, хоч колись сини зможуть вдихнути аромат рідної землі, пізнати щастя бачити її й відчувати, що живе лише в мріях-ілюзіях поета на чужині:

Ачей спіймете щастя невлavimo,
що, мов князівна на стрімких верхів'ях,
манило юнака у неба вимір,
де я радів, хоч щастя не зустрів я
(Тарнавський, 1992, с. 110).

Як і в багатьох інших поетів-емігрантів, у поезії О. Тарнавського наскрізним є образ мандрівника – «подорожнього», що бредє чужими дорогами в пошуках дому. Екзистенційність цього драматичного образу полягає в тому, що лише рідний край для ліричного героя може бути справжнім домом, проте він з року в рік віддаляється, залишаючись недосяжним, і з кожним днем нездійснення мрії про нього більше нагадує ілюзію, породжуючи в душі ліричного героя втому, хвилі самотності, зневіру й безнадію, залишаючи в серці лише «спомини, мов скринь тягар», трагічний досвід минулих днів і втрачені надії – «клаптики розірваних пісень» («Всесвіт серця»):

Не скажу, бо і сказати нікому,
що життя чужинцем перейшов:
не зустрів ні пристані, ні дому
по слідах мандрівних підшов
(Тарнавський, 1992, с. 127).

Людське існування у відміряному клаптику часу для ліричного героя – це «реальність», що супроводжує його в мандрах на шляху «у невідхильну ніч», якою є завершення земного існування. Екзистенційні відчуття ліричного героя, внутрішньо-психологічне сприйняття й автентичне переживання реальності чужини як ірреального буття передає й увиразнює фантастична картина «реального світу»: вантаж дум, немов труна; «ідей віджилі експонати»; біла маска обличчя; серце, ув'язнене «ґратами ребер»; «ідей віджилі експонати»; «мерлець на власнім похороні, на витоптанім цвинтарищі думки», захоронений в музейній порожнечі кістяк («Реальність»); щоденна рутинна як «нескінчена повторність в кориті кам'яної вулиці», сповненої криком, сміттям і запахом оселедців, «мов віньета»; самотність перед лицем Усесвіту; життя як сцена й театральна декорація, якою всього-на-всього є «реальне існування на острові земнім» («Рутинна»). Мотив *чужої реальності* відтворює поезія «Собака скавучить до місяця...». Пустирище міста, заметеного

вітрами, мовчазний сірий камінь і сірий простір навколо утворюють порожнечу «мертвого світу», у якому серце, що колись було гаряче, як і сонце, «кликало – шаліло», скам'яніло:

і висить мертвим місяцем,
мов споминів далеких витвір,
приймаючи жаль скавучання,
мов молитву...

(Тарнавський, 1992, с. 137).

Пошук того, що може стати для мандрівника домом після років блукань, – мотиви поезії «Пристань»:

Пристанеш тут,
знайшовши пристановище,
неначе пристап
під чужим дахом

(Тарнавський, 1992, с. 174).

Проте дім на чужині для емігранта-«присташа», що його прийняли в чуже хазяйство, – це все одно готовність прийняти «ласку» та «обов'язки» чужого дому, що водночас «повний сонця і тісний від стін», це доля людини, змушеної перебувати в «почекальні», яка – «мов пристань серед хвиль життя», очікуючи на «ласкаве» запрошення господарів.

Контroversійний образ Батьківщини як чужини поет створює в однойменному вірші, де оспіваний в іншій ліриці образ рідної землі втрачає свою сакральність. Якщо порівняти образи й риторику інших поезій автора: «батьківщина, що зродилась у мрії» («У Різдвяний вечір»), «ласкавість батьківщини» («Порти»), «воскрешена, розквітла батьківщина» («Молитва за поляглих»), «батьківщина, наче спалах серця – картина проєкована у тузі», «країна золотого гомону» («Батьківщина» з поеми «Сновида») – то у вірші «Батьківщина», апелюючи до численних закидів про «райське життя» емігрантів в екзилі, він заявляє:

Ти кажеш, я невірним птахом злинув
у вирій, де безпека і тепло,
і безвідповідально вибрав зло,
змінивши рідну стріху на чужину.

Ти кажеш, що я кинув батьківщину,
що осквернив я батьківське житло...
А в мене батьківщини не було,
і не дала вона притулку сину
(Тарнавський, 1992, с. 222).

Така відповідь опонентові від емігранта – скитальця дорогами чужини, де «нема притулку подорожньому», має історіософське та екзистенційне підґрунтя, адже образ України як Вітчизни в душі поета формувався лише як пам'ять предків і завжди був, по суті, лише мрією, бо реалії життя склалися так, що її він і не міг по-справжньому бачити й відчувати, оскільки все своє свідоме життя в рідному краї, аж до еміграції в Європу, провів під польською, згодом советською та німецькою окупаціями, про що поет пише: «Я приймаком жив у чужім підвалі, // не знавши теплоти безпечних стріх...». Великої України О. Тарнавському так і не вдалося побачити, бо його життєвий простір обмежувався лише землями Західної України, що постійно перебували в той період під окупацією. Тому й завершується поезія рядками: «І так в пошукуванні батьківщини // верстаю я дороги ці донині». Це й автентична Батьківщина, символом якої є рідний Львів («Тет-а-тет з містом»), що, попри все, залишається в серці поета отчим домом, й омріяний притулок серед численних емігрантських доріг на чужині.

Символом втраченої рідної землі виступає забутий у довгі роки мандрівки чужиною ключ від дому, що колись батьки дали синові в дорогу, сподіваючись на його повернення («Ключ»):

Як відходив, взяв ключ із собою –
а дві пари очей із журбою:
не згуби цього ключика, сину!
Коли вернешся в пізню годину,
може, двері відкрити нікому
до батьківського дому
(Тарнавський, 1992, с. 365).

Далекі емігрантські дороги, оббивання «нерідних порогів» – роки перебування на чужині – потрохи стерли з пам'яті ліричного героя спогади про втрачений рідний дім, який став йому не менш чужим, бо все змінилося в «синьому диму» часу: розвалився від війни батьківський дім, спочив у труні й сам батько, вижидаючи сина роками «при вікні», проте так і не дочекавшись. Урвалася остання нитка, що ще пов'язувала емігранта з рідною землею та отчим домом. Ключ, як остання надія на повернення, виявився непотрібним, і символ рідного дому, що перетворився в ілюзію, – картковий будиночок – став зайвою річчю, бо

зникла й сама надія: «Що він варт, // коли дім завалився – домок з карт». У поезії, як і в іншій екзистенційно-ностальгійній еміграційній ліриці О. Тарнавського, відчутні трагічно-песимістичні мотиви, що перегукуються з рядками вірша Р. М. Рільке «Осінній день» («Herbsttag»):

Тим, хто бездомний, дому не звести.
Хто нині сам, самотнім він лишиться:
читатиме, писати як не спиться –
листи він буде довгі і брести
алеями з тривожним вихром листя
(Кравців, 2019, с. 69).

Висновки. Як і в інших поетів-емігрантів, концепт «чужина» реалізований у ліриці О. Тарнавського через численні семантичні поля: *мандрівка, «ісход», дороги, пристань, притулок*, що сукупно формують картину еміграції в художньо-поетичному світі митця, висвітлюють світовідчуття та світобачення українця «без ґрунту», який шукає пристановище в чужих землях, час від часу оглядаю-

чись назад, де щодалі віддаляється й зникає за горизонтом його рідний край, залишаючись у ностальгійних спогадах та породжуючи екзистенційну безвихідь від усвідомлення неможливості повернення до рідних теренів. На відміну від інших поетів-емігрантів, О. Тарнавський досить стриманий у своїх почуттях до втраченої Вітчизни, лише деякі емоційно-психологічні сплески, «наче спахлах серця», в поетичних рядках виявляють його справжню тугу за рідним домом. У своїй ліриці митець осмислює «ісход» частини українського народу (і себе особисто) з рідних теренів з історіософського погляду через екзистенційно-філософське усвідомлення долі емігранта-вигнанця в епоху історичних катаклізмів ХХ ст. Перспективи подальших досліджень творчості письменників-емігрантів убачаємо у висвітленні та аналізі концептосфери у творах українських митців та створенні концепції розвитку української еміграційної літератури ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

- Качуровський І.** Генерика і архітектоніка. Кн. II. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 376 с.
- Клен Ю.** Думки на дозвіллі. *Слово і Час*. Київ, 1991. № 4. С. 46–54.
- Кравців Б.** Печальних уст моїх слова пречисті (переклади з Рільке) : поезії / упоряд. Т. Салига, І. Василюшин. Львів : Сполом, 2019. 220 с.
- Лановик З.** Концепт ночі у структурі поетичного мислення Остапа Тарнавського. *Київські полоністичні студії*. Київ : Талком, 2019. Вип. 35. С. 207–216.
- Рішар Ж.-П.** Смерть та її постаї. *Слово. Знак. Дискурс* / ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 1996. С. 166–179.
- Маланюк Є.** Поезії / упоряд., передмова Т. Салига, прим. М. Старовойт. Львів : УПІ ім. Івана Федорова; «Фенікс ЛТД», 1992. 686 с.
- Ситник М.** Відлітають птахи. Гамбург – Гайденау, 1946. 95 с.
- Слабошпицький М.** Багатогранність Остапа Тарнавського. *25 поетів української діаспори*. Київ : «Ярославів Вал», журнал «Київ», 2006. С. 534–545.
- Тарнавський О.** Зібрані вірші. Філадельфія, 1992. 449 с.
- Токмань Г.** Українська версія художнього екзистенціалізму : Б. І. Антонич, В. Свідзінський, Т. Осьмачка в європейському контексті. Київ : Міленіум, 2020. 480 с.
- Фізер І.** Вступна стаття. *Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході* : у 2 т / упоряд. Б. Бойчук і Б.Т. Рубчак. Нью-Йорк : Сучасність, 1969. Т. 1. С. 5–32.

REFERENCES

- Kachurovskiy, I.** (2008). *Generyka i arkhitektonika [Generics and architecture]*. Vol. II. Kyiv : VD “Kyievo-Mohylianska akademiia” [in Ukrainian]
- Klen, Yu.** (1991). Dumky na dozvilli [Thoughts at leisure]. *Slovo i Chas – Word and Time*, 4, 46–54 [in Ukrainian].
- Kravtsiv, B.** (2019). *Pechalnykh ust moikh slova prechysti (pereklady z Rilke) : poezii [Sad lips of my pure words (translated from Rilke): poetry]*. T. Salyha & I. Vasylyshyn (Eds.). Lviv : Spolom [in Ukrainian]
- Lanovyk, Z.** (2019). Kontsept nochi u strukturi poetychnoho myslennia Ostapa Tarnavskoho [The concept of night in the structure of poetic thinking of Ostap Tarnavsky]. *Kyivski polonistychni studii – Kyiv Polonistic Studies* (Issue 4), (pp. 207–216). Kyiv : Talkom [in Ukrainian]

- Rishar, Zh.-P.** (1996). Smert ta yii postati [Death and its figures]. In M. Zubrytska (Ed.) *Slovo. Znak. Dyskurs* (pp. 166–169). Lviv : Litopys [in Ukrainian]
- Malaniuk, Ye.** (1992). *Poezii [Poetry]*. T. Salyha (Fd.). Lviv : UPI im. Ivana Fedorova; “Feniks LTD” [in Ukrainian].
- Sytnyk, M.** (1946). *Vidlitaiut ptytsi [Birds fly away]*. Hamburg – Haidenav [in Ukrainian].
- Slaboshpytskyi, M.** (2006). Bahatohrannist Ostapa Tarnavskoho [The versatility of Ostap Tarnavsky]. In *25 poetiv ukrainskoi diaspory: literaturno-khudozhnie vydannia – 25 poets of the Ukrainian diaspora* (pp. 534–545). Kyiv : Yaroslaviv Val [in Ukrainian]
- Tarnavskyi, O.** (1992). *Zibrani virshi [Collected poems]*. Filadelfia [in Ukrainian]
- Tokman, H.** (2020). *Ukrainska versiia khudozhnoho ekzystentsializmu : B. I. Antonych, V. Svidzynskyi, T. Osmachka v yevropeiskomu konteksti [Ukrainian version of artistic existentialism : B.-I. Antonych, V. Svidzynskyi, T. Osmachka in the European context]*. Kyiv : Milenium [in Ukrainian]
- Fizer, I.** (1969). Vstupna stattia [Introductory article]. In B. Boichuk & B. T. Rubchak (Eds.) *Koordynaty. Antolohiia suchasnoi ukrainskoi poezii na zakhodi – Coordinates. Anthology of modern Ukrainian poetry in the west* (Vols. 1–2; Vol. 1), (pp. 5–32). New York : Suchasnist [in Ukrainian].